

MEČ TYPU URIU - ARANYOS ZO ZÁPADNÉHO SLOVENSKA

JURAJ BARTÍK

Na začiatku roku 2008 priniesli na posúdenie do Slovenského národného múzea - Archeologického múzea v Bratislave doposiaľ neznámy bronzový meč s jazykovitou rukoväťou. Jeho majiteľ¹ ho kúpil na burze starožitností v Krakovanoch. Podľa informácie predávajúceho zberateľa, meč bol „niekoľko desaťročí“ uschovávaný v domácnosti nálezcu bývajúceho v Chorvátskom Grobe. Ten predmet údajne získal vo výkope v okolí Chorvátskeho Grobu (okr. Senec), avšak ani jeden z nekonkrétnych údajov sa nepodarilo overiť.

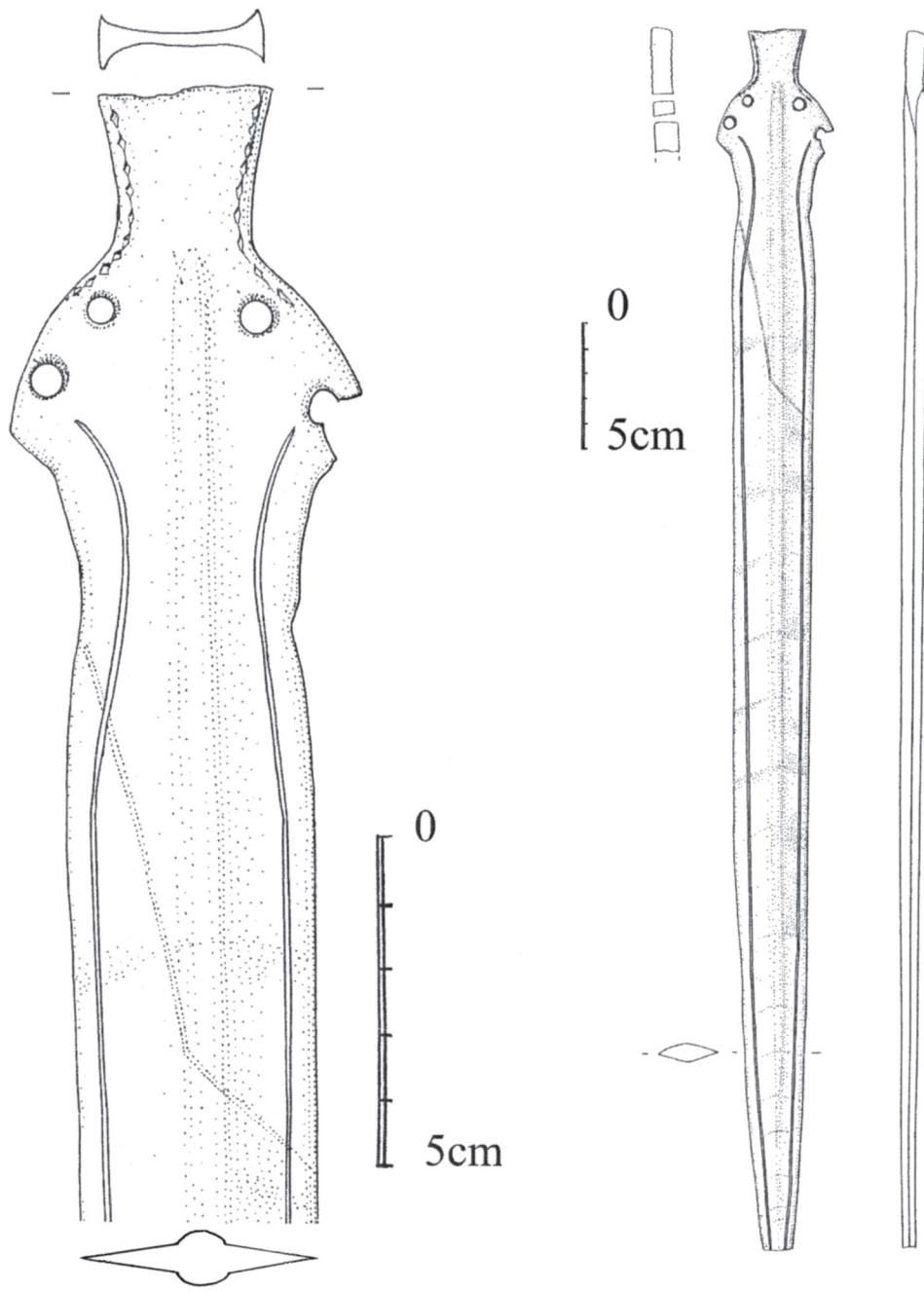
Opis predmetu

Neúplný meč s jazykovitou rukoväťou. Fragment jazyka vydutý, s okrajovými lištami ozdobenými vrúbkovaním. Záchytné oblúky zaoblené, na okraji smerom k jazyku zosilnené lištou a na každej strane opatrené dvojicou jednostranne prerazených otvorov. Pod záchytnými oblúkmi čepel výrazne zúžená, od ťažiskového rozšírenia sa rovnomerne zužuje ku hrotu. Čepel má nerovnomerný prierez. Pokým jej hlavná časť má prierez kosoštvorca, v oblasti záchytnej platničky a zúženia vystupuje výrazné rebro. Ostrie náznakovito odsadené paralelným žliabkom. Povrch čepele zbavený patiny, jej zvyšky tmavohnedej farby kombinované s tmavozelenou bodovou koróziou sa zachovali predovšetkým v oblasti rukoväte a v početných škrabancoch. Hrot zbrane odlomený. Všetky lomové hrany majú hneď patinovaný povrch. Maximálne rozmery: dĺžka: 486 mm, šírka: 46 mm, hrúbka: 9 mm, hmotnosť: 413 g. Uloženie: súkromná zbierka.

Typologické a chronologické zaradenie

Meč je zaujímavým predstaviteľom raných mečov s jazykovitou rukoväťou. Rukoväť s výrazne „vydutým obrysom“ pripomína sprockhoffovu skupinu mečov Ia (Sprockhoff 1931, 1), líši sa však od nej k hrotu sa zužujúcim tvarom čepele, ako aj zúžením čepele v hornej časti. Tieto technické znaky pripomínajú stredobronzové meče s jazykovitým výbežkom rukoväte, nazývané podľa rumunskej a maďarskej lokality Boiu - Kesthely (Coven 1966, Plate 19–20). Už na prvý pohľad je ale zrejmé, že meč z Chorvátskeho Grobu je v porovnaní s týmito najstaršími stredoeurópskymi exemplármi s jazykovitým výbežkom rukoväte vyvinutejší. V skupine mečov s jazykovitou rukoväťou raných a starších popolnicových polí (Reineckeho stupne BD/HaA1) pôsobia vyššie uvedené znaky naopak archaickým dojmom. Typologické postavenie nášho meča – ktoré však, ako ukazujú nálezové celky nie je totožné so skutočným datovaním – je niekde „medzi“. Na území Slovenska nachádzame podobné znaky k meču z okolia Chorvátskeho Grobu, ako mierne vydutie jazykov a počet otvorov na nity na mečoch typu Sprockhoff Ia z Ožďian a Rimavskej Soboty, uložených v zbierkach múzea v Rimavskej Sobotě (Novák 1975, 17, Taf. 9: 63–64).

Pokým na Slovensku je nález z Chorvátskeho Grobu prvým známym exemplárom svojho druhu, tvarovo príbuzné až identické zbrane sa vyskytujú v širokej oblasti Kar-

Obr. 1 Meč typu Uriu - Aranyos zo západného Slovenska

patskej kotliny, predovšetkým na území maďarského Potisia a Zadunajska (Kemenczei 1988, 46), rumunského Sedmohradska a Banátu (Bader 1991, 71), rakúskeho Burgenlandu (Schauer 1971, 190, Kaus 1980, 23), ako aj Chorvátska a Srbska (Harding 1995, 28). Vo všetkých týchto krajinách sa medzi mečmi typu Uriu-Aranyos rozoznávajú morfológicky odlišné varianty.

Maďarské exempláre priradil T. Kemenczei do svojej skupiny „Mečov z jazykovitou rukoväťou typu A“, ktorú stotožnil so Sprockhoffovou skupinou Ia. V rámci skupiny mečov typu A im vyčlenil variant A2. Tie charakterizuje „vydutý“ jazyk s jedným otvorom a zaoblené plecia záchytných oblúkov, opatrené na každej strane dvojicou otvorov pre nity. Čepele sa vyznačujú silným zúžením pod rukoväťou a vo väčšine prípadov sú opatrené zahĺbenou líniou sledujúcou ostrie. Ich celková dĺžka sa pohybuje medzi 45 až 65 cm. Z deviatich maďarských mečov patriacich do skupiny mečov s jazykovitou rukoväťou Kemenczeiovo typu A, varianty A2 pochádzajú štyri z depotov, jeden z hrobu a zvyšné patria k ojedinelým nálezom (Kemenczei 1988, 46). Depoty sa našli v oblasti rozšírenia pilinskej kultúry v severovýchodnom Maďarsku, v Bükkaranyos (nález býva často označovaný ako nález z Aranyos), Viss III a Zalkod. Pre ich časové zaradenie sú rozhodujúce sprievodné nálezy – meče typov Riegsee, Nenzingen, šálka typu Blatnica a mladšia varianta náramenných špirál šalgótariánskeho typu. Na základe troch uzavretých nálezových celkov patria štyri meče s jazykovitou rukoväťou typu A, varianty A2 z územia Maďarska na počiatok mladšej doby bronzovej, do eponymného horizontu depotov Aranyos (Mozsolics 1985, 13, 104). Piaty sa síce našiel v hrobe „neskorého stupňa mohylovej kultúry“ v západnom Maďarsku (Kemenczei 1988, 46), avšak z mohylníku v katastri obce Csögle nie sú známe hrobové celky. E. Pateková datuje tento meč a ďalšie nálezy uložené v múzeu vo Veszpréme, ktoré pochádzajú „pravdepodobne odtiaľ“ do „Periody BD“ (Patek 1968, Taf. 62, 14–15). Najstaršie meče odpovedajúce nálezom z Chorvátskeho Grobu z maďarských nálezových celkov môžeme preto spoľahlivo priradiť ranému stupňu popolnicových polí, čiže stupňu BD podľa P. Reineckeho.

Pre rumunské meče použil T. Bader výstižné pomenovanie podľa významných depotov na území Rumunska a Maďarska *Uriu - Aranyos*, ktorého sa v príspevku pridŕžame. Vyše 50 celých exemplárov a ďalšie početné úlomky, ktoré rozdelil na varianty pochádzali v absolútnej väčšine z hromadných nálezov, jeden údajne z hrobu a zvyšné boli ojedinelé (aj riečne) nálezy, respektíve predmety z neznámymi nálezovými okolnosťami. T. Bader pokladá meče typu Uriu - Aranyos za mladšiu, vyvinutú lokálnu formu Sprockhoffových mečov Ia. Meče Uriu - Aranyos sa na území Rumunska vyskytujú v hromadných nálezoch dvoch nasledujúcich stupňov. Pokým staršie z nich sprevádza bronzová industria stupňa Uriu - Domănești, mladšie, prevažne v úlomkoch obsahujú depoty stupňa Cincu - Suseni (Bader 1991, 71) čo odpovedá zhruba stupňom BD a HaA1 podľa P. Reineckeho.

Z desiatich mečov, nájdených na území bývalej Juhoslávie, v priestore od východnej časti Srbska až po Slovinsko, pochádza päť z depotov, ostatné sú ojedinelé nálezy alebo ich nálezové okolnosti nie sú známe. A. Harding ich zaradil do horizontov (fáz) hromadných nálezov bronzov I a II podľa K. Vinski - Gasparini, ktorá tieto horizonty (fázy) zadatovala do stupňov BC/D a D/HaA1 (Harding 1995, 29, Vinski - Gasparini 1973, 22).

Na záver môžeme zhrnúť, že vyše 70 mečov Uriu - Aranyos pochádza predovšetkým z územia Karpatskej kotliny.² Rada exemplárov je súčasťou depotov Reineckeho stupňa BD, ďalšie, často v zlomkoch sa vyskytujú aj v depotoch nasledujúceho stupňa HaA1.

Napriek archaickým prvkom, ako vydutá jazykovitá rukoväť alebo tvar čepele so zúžením pod rukoväťou, ktoré pripomínajú meče zo záveru strednej doby bronzovej sa také skoré datovanie doteraz u žiadneho meča typu Uriu - Aranyos nepotvrdilo.

Na základe vyššie uvedeného časového postavenia, spájame meč z okolia Chorvátskeho Grobu s raným alebo starším osídlením popolnicových polí, ktoré na území západného Slovenska zastupuje čakanská a velatická kultúra. V katastri obce Chorvátsky Grob i v „jej okolí“, v katastri obce Slovenský Grob poznáme v súčasnosti štyri sídliskové lokality čakanskej a velatickej kultúry (Bartík 2008, 70).

Chemická analýza

Majiteľ meča zabezpečil zistenie chemického zloženia kovu a patiny na priemyselnom spektrometri Alpha TM pracujúcom metódou RTG - fluorescenčnej analýzy od výrobcu Innov – X Systems USA.

1–2. meraná vzorka kovu pochádza zo strednej časti čepele; 3. meraná vzorka patiny z rozhrania rukoväte a čepele.

	Fe	Ni	Cu	Pb	Sn	Sb	Zn
1. meranie	0,26%	0,40%	83,67%	0,69%	14,69%	0,29%	
2. meranie	0,34%	0,38%	82,99%	0,77%	15,22%	0,30%	
3. meranie	20,02%	0,09%	33,57%	1,79%	44,29%	-	0,24%

Podľa konzultácie Dr. Marcusa Schreinerera z Baníckej akadémie Technickej Univerzity vo Freibergu je meranie týmito ručnými prístrojmi menej presné, čo sa týka predovšetkým oblasti zastúpenia stopových prvkov a preto nie je porovnateľné s výsledkami meraní získanými v laboratórnych podmienkach. Zastúpenie základných zložiek medi (asi 83–84 %) a cínu (asi 15 %) dosiahnuté ručným prístrojom je však reálne. Dostupné analýzy kovu z mečov mladšej a neskorej doby bronzovej poukazujú na rôzne zastúpenie týchto zložiek. Napríklad časovo zhodné meče typu Reutlingen z Dománesti v Rumunsku majú zastúpenie Sn približne 4–8 % (Bader 1991, 175). O niečo mladšie štyri meče liptovského typu, meč s čiaškovitou rukoväťou a meč s anténovitou rukoväťou zo Zvolena, Popradu Veľkej, Spišskej Belej a Letanoviec obsahujú 8,5–12,9 % cínu, pričom množstvo cínu nad 10 % prevažuje (Longauerová – Longauer – Makarius 1999, 78). Namerané výsledky chemického zloženia kovu meča z Chorvátskeho Grobu môžu byť ovplyvnené tiež metódou technologickej úpravy povrchu (žíhanie, kutie) a preto nenahrádzajú meranie v laboratórnych podmienkach.

POZNÁMKY

¹ Majiteľ si neželá byť menovaný. Jeho meno a adresa sú v Slovenskom národnom múzeu - Archeologickom múzeu.

² Vyskytujú sa však aj mimo Karpatskej kotliny. Tvarovo veľmi blízky je fragment meča z depotu z Drslavic na Morave, Česká republika (Novák 1975, 20, Taf. 12: 79).

LITERATÚRA

- BADER 1991 – T. Bader: Die Schwerter in Rumänien. PBF IV/8. Stuttgart 1991.
- BARTÍK 2008 – J. Bartík: Okresy Pezinok, Senec, Bratislava, osídlenie v dobe bronzovej. In: Carnuntum – Gerulata. Pezinok, s. 59–77.
- COWEN 1966 – J.D.Cowen: The Origins of the Flange – hilted Sword of Bronze in Continental Europe. Proceeding of the Prehistoric Society 32, s. 262–312.
- HARDING 1995 – A. Harding: Die Schwerter in ehemaligen Jugoslawien. PBF IV/14. Stuttgart 1995.
- KAUS 1980 – K. Kaus: Ein mittelbronzezeitliches Griffzungenschwert aus Pötsching im Burgenland. Mitteilungen des Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte 30, s. 23–28.
- KEMENCZEI 1991 – T. Kemenczei: Die Schwerter in Ungarn. I. PBF IV/6. München 1988.
- LONGAUEROVÁ – LONGAUER – MAKARIUS 1999 – M. Longauerová – S. Longauer – P. Makarius: Metallography of ancient Bronze Swords. Východoslovenský pravek, Special Issue, s. 77–95.
- MOZSOLICS 1985 – A. Mozsolics: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely. Budapest
- NOVÁK 1975 – P. Novák: Die Schwerter in der Tschechoslowakei I. PBF IV/4. München 1975.
- PATEK 1968 – E. Patek: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest 1968.
- SCHAUER 1971 – P. Schauer: Die Schwerter in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I. PBF IV-2, München.
- SPROCKHOFF 1931 – E. Sprockhoff: Die germanischen Griffzungenschwertern. Römisch-germanischen Forschungen V. Berlin – Leipzig.
- VINSKI - GASPARINI 1973 – K. Vinski - Gasparini: Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Zadar

EIN SCHWERT VOM TYP URIU - ARANYOS AUS DER WESTSLOWAKEI

JURAJ BARTÍK

Am Anfang des Jahres 2008 wurde in Slowakisches Nationalmuseum - Archäologisches Museum in Bratislava ein unbekanntes bronzenes Griffzungenschwert zur Begutachtung gebracht. Den Gegenstand entdeckte man angeblich in einem Erdaushub in der Umgebung von Chorvátsky Grob, doch diese unkonkrete Angabe konnte nicht nachgeprüft werden.

Fundbeschreibung

Unvollständiges Griffzungenschwert. Das Zungenfragment ist gewölbt, die Randleisten gekerbt. Die Parierbögen sind gerundet, am Rand in Richtung zur Griffzunge leistenförmig verstärkt und an beiden Seiten mit je zwei einseitig durchgeschlagenen Löchern versehen. Unterhalb der Parierbögen ist die Klinge deutlich verjüngt, von der Maximalweite ab verjüngt sie sich dann regelmäßig zur Spitze. Die Klinge ist unregelmäßig im Querschnitt. Während der Hauptteil einen rautenförmigen Querschnitt besitzt, tritt

im Bereich der Griffplatte und der Verjüngung eine deutliche plastische Rippe hervor. Die Schneide ist andeutungsweise mit einer parallelen Rille abgesetzt. Die Klingenoberfläche ist entpatiniert, die dunkelbraunen Patinareste in Kombination mit dunkelgrüner punktförmiger Korrosion erhielten sich vor allem im Griffbereich und innerhalb zahlreicher Kratzer. Die Waffenspitze ist abgebrochen. Alle Bruchkanten besitzen braun patinierte Oberfläche. Maximalausmaße: Länge: 486 mm, Breite: 46 mm, Stärke: 9 mm, Gewicht: 413 g. Aufbewahrungsort: Privatsammlung.

Typologische und chronologische Einordnung

Das Schwert aus Chorvátsky Grob ist ein interessanter Vertreter von frühen Griffzungenschwertern. In der Slowakei handelt es sich um das erste bekannte Exemplar, aber die Waffen von ähnlicher bis identischer Form finden wir auf dem breiten Gebiet des Karpatenbeckens, vor allem in ungarischem Theißgebiet und Transdanubien (Kemenzei 1988, 46), in rumänischem Siebenbürgen und Banat (Bader 1991, 71), in österreichischem Burgenland (Schauer 1971, 190, Kaus 1980, 23) sowie in Kroatien und Serbien (Harding 1995, 28). T. Bader benutzte dafür eine triftige Benennung nach wichtigen Hortfunden auf dem Gebiet Rumäniens und Ungarns (Uriu - Aranyos), an die wir uns in diesem Beitrag halten.

Die mehr als 70 Schwerter vom Typ Uriu - Aranyos stammen vor allem aus dem Karpatenbecken. Viele von ihnen waren Teile von Hortfunden der Stufe BD nach Reinecke, andere erscheinen oft fragmentarisch auch in Depots der nachfolgenden Stufe HaA1. Trotz archaischen Elementen wie die gewölbte Griffzunge oder die Klingensform mit einer Verjüngung unterhalb des Griffs, die an die Schwerter aus dem Ende der Mittelbronzezeit erinnern, wurde so eine frühe Datierung bisher bei keinem der Schwerter vom Typ Uriu - Aranyos bestätigt.

Auf Grund der obengenannten Zeiteinsetzung verbinden wir das Schwert aus der Umgebung von Chorvátsky Grob mit der frühen oder älteren Siedlungsaktivität der Urnenfelder, die in der Westslowakei durch die Čakaer und Velaticer Kulturen vertreten sind. Im Kataster der Gemeinde Chorvátsky Grob sowie in „deren Umgebung“, im Katastergebiet von Slovenský Grob, kennen wir heutzutage 4 Siedlungsstellen der Čakaer und Velaticer Kulturen (Bartík 2008, 70).

Chemische Analyse

Der Besitzer des Schwertes sorgte für die Bestimmung der chemischen Zusammensetzung des Metalls und der Patina auf dem Industriespektrometer Alpha TM hergestellt von Innov-X Systems USA, der auf dem Prinzip der RTG-Fluoreszenzanalyse arbeitet. Zwei untersuchte Metallproben stammen aus dem Mittelteil der Klinge und eine Patinaprobe aus der Grenze zwischen Griff und Klinge.